

სალიტერატურო და სამეცნიერო ნახატებიანი გაზეთი. გამოდის ყოველ კვირა დღს.

№ 46.

ნოემბერი 7, 1893 წ.

№ 46.

შინაარსი:—განთიადი, პოემა დეტუ მერგულასა, —ჩენი საზოგადოება მუშაკალისა. —იხმაილოვი (მოგონება) გ. წერეთლისა. —ჩემს ბედს, ლექსი მ. ბ. —წმინდანი მოწამენი დავით და კონსტანტინე გ. წერეთლისა. —გველის შულცკა, ათ—წ. —კატუ სიე—ლისა. —კრიტიკული შენიშვნები პ. გ.—ა. —სამხედრო კორწინება დმიკალისა. —სახუმარო გასართობი.

სამეცნიერო და სალიტერატურო ნახატებიანი გაზეთი

„კვალნი“

გამოვა 1894 წელს ყოველ კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ თანახმდის ამავე შროგრაშით

რედაქცია ყოველ-ღონისძიებას ხმარობს გაუმჯობესოს შინაარსი და საზე გაზეთისა. ამ განზრახვით მან დაიბარა პეტერბურლიდან მრავალი საუკეთესო ცინკზე ღ სპილენძზე მოჭრილი მხატვრობა.

გაზეთი წლიურად ღირს: გაუგზავნელად შჯიდა მანეთი, ზოლო გაგზავნით რვა მანეთი. ნახევარის წლისა გაუგზავნელად სამა მან. და ათა შაურა, გაგზავნით ოთხი მანეთი სამი თვისა გაუგზავნელად ორი მან. გაგზავნით სამა მან. თითო ნომერი ანახთა

ხელის მოწერა მიიღება

ტფილისში არწრუნისეულ ქარვასლის ქართულ სახალხო სამკითხველოში და „წერა-კითხვის საზოგადოების“ კანცელარიაში. ქალაქს გარეშე ხელის მომწერთა უნდა მიიქუენ „კვალის“ რედაქციაში Тифლისь, Редакция „Квали“, Большая Водовозная № 22, домъ Айвазова.

გ ა ნ თ ი ა დ ი

(პოემა)

I



აქეა... მიწას ცა მოკედლილი
ვარსკვლავებითა თავზედ ახურავეს
და ცის სიერეში, ვით ნავი ფრთხილი,
ბადრი მთოვარე ნელა დატურავს;

ხმა არსით იმისი, ყველასა სძინავს,
ტკბილად ისვენებს მთელი ბუნება,
შზოლოდ ბულბული სადღაც შორს სტინავს,
თითქოს „ნანინას“ მას ეუბნება;

არა-რა იძვრის, აღარც ჰქრის ქარი,
თითქოს ყურს უგდებს ყველა ბულბულსა,
შზოლოდ მდინარე მოშხუის ჩქარი...
რა იამება იმის ცივს ვულსა?

მის წმინდა წყალსა, მოკამყამესა,
მთვარე ზევიდან დაშვრის კრძალითა,
ეთა კოპწია ქალი სარკესა
და თვის შვენების სტკებუა ხილვითა.

მდინარის პირზე, მალღობზე მდგარი,
მოჩანს სასახლე დიდი, რომელსა
შამოკონია ვარსა ცაცხენარი,
ეთთარცა დედა შვილს საყვარელსა;

იგი სასახლეც დაღუმბულა,
დამგზავსებია მკედართა. სადგურსა;
აღბად ბუღბუღლის ხმით მოხიბლულა
ისიცი და კრძალით მას უგდებს ყურსა!

ვიშ ამ შვენირის მანის ღამეს,
ვიშ ამ ჰაერსა, ვიშ ამ ბუნებსა!..
ვის გვლვიძავს ახლა, ვინ გრძნობს სიამეს,
ვინ ჰყნოსავს პირველს ვარდთ სუნწელებსა?..

II

ჩუ, ეგერ ვილაც წამოწოლილა
ცაცხე-ქემუ მწვენანზე!.. აღბად მის გული
ოცნებებითა ტკიბილით აღვილია
და შეტრუის ღამეს გახარებულთ;

აღბად მას ახლა არა აწუხებს,
კმაყოფილია ტურფა ბუნებით,
იგონებს წარსულ ბედნიერ წუთებს,
საესეა რწმენით და იმედებით;

აღბად ყურს უგდებს ბუღბუღლის ხმასა
იმის მომხიბლავს ჰანგებით სტკებუა,
შესტკერის მთვარეს, შეხზარის ცასა
და ვარსკვლავებსა ესაუბრება!

ოჰ, ნეტავი მას, თუ მართლა ძილსა
არ მისცა თავი მისთვის, რომ იგრძნოს
ძალი ამ ღამის უცნაურისა
და საიდუმლო მისი რომ იცნოს!

მაგრამ ვაი, თუ მწარე დარღებმა
არ მისცეს შებუა, არ გაახარეს,
არ დაძინეს შებუა ფიქრებმა,
არ მოასვენეს და გაამწარეს!

ვაი, თუ იგი გულ-გატეხილა,
მტანჯავ გრძნობებით გარემოცულა,
წარსულისადმი ზიზლით აღვისილა
და მოამეაღიცი აღარ სწამს სულა!

ვაი, თუ მის გულს აღშფოთებულსა
არ ძაღლუძს დასტკებს არც ცის შვენებით,
არც უგდოს ყური მსტკინავ ბუღბუღლსა,
არცა დაამდეს ვარდთ სუნწელებით!..

III

მართლაც სახისა მის მეტყველება,
მის ტანთ-საცმელი მთლად დასხრილული,
მის ნაღვლიანი შეხედულება
ამტკიცებს, რომ სწუწს იმისი სული,

რომ იმის გულში ღრმა ტკივილებსა
გაუღდამსთ ფესვი და იზრდებიან,
შხამენ, სწამლავენ მის სიკაცხლესა
მის სუსტ სხეულსა საზარლად ღრღინან!

მის მალას, სიბრძნით საესე შუბლზედა
ტანჯვას ღარები დაუწინა;
მის ღია მკერდზე და კისერზედა
სიმწრის ოფლს ცხელსა ბევრს უღვინა;

მის ცეცხლით საესე ერთ ღროს თვალებში
ძლიეს-ლა ბჭუტავენ, თითქმის ჩამქრალან; —
ოჰ, ბვერი სისხლი, ბვერი ცრემლები
მთ დაუღვრიათ და, ჰა, დამდნარან!

მისი წარბები, თმა, წვერ-ულვაში
ღიდი ხანია გათეთრებულა,
თუმცა უღროოდ მქეპარტლში და კვამლში,
ბაიასავბრ, გაყვითლებულა;

გაშიშვლებული მისი წვეიები
ეკალ-ჩიწვეებით მთლად აღესებულა,
მისი ხელის და ფეხის გულეები
დაბეგვილა და დაწრბოლებულა!..

ნეტა, ვინ არის ეს უზბედური,
აქ რად მოსულა, სადაურა?
ნუ თუ სასახლის არის ეს მდგმური,
ნუ თუ ეს გლახა აქაურია?!

IV

სასახლის მდგმური არ არის, არა.
იგი შორიდან არის მოსულიც;
საბრალომ ღიდი ხანი იარა,
სანამ მოაგდო აქ თვისი სული!

დღესა მთელი დღე ის მოდიოდა
და ძლიეს მოვიდა შუალამისას,
თუმცა გზა მისთვის არ იქნებოდა
ნახევარი ღღის ეაქაცობისას.

„რალა ღროს ჩემი სიარულია“,
ამბობდა გზაზე ხშირად საწყალი:
„დაესუტდი, ღონე გამომელია,
შორის საეღვლადა სადლა მაქვს ძალი!..“

„რა გაეიქირა ჩემი სიკვილი,
ღმერთო, რა არის, რადას მანველებ,
რა შევიქენი ასე ცოდილი;
რომ შენს გაჩენილს აღარ მიბრალებ?“

და თვალები ღრმად ჩამარხულები
წამსვე ცრემლებით ავესებოდენ,
სიდანაც ცვიდა მარგალიტები,
ერთი-მეორეს გორვით მოსდევდენ

ჯერ მის გამხდარსა, დამკნარს ლოყებზე,
მერე მის წვერზე... აქ ისვენებოდენ
ერთად და გამშრალ მიწაზე, ქვებზე
ციურ წვიმასებრ დაეცემოდენ!..

V

მოსელოსთანავე სასახლის წინა
დაეგდო იგი მთლად დაქანცული
და ჯერ პატარა, ერთამ ვაძინა,
ახლა ფიჭვებში არის გაბრუნოლი.

ვით ხელის გულზე, გადაშლილია,
წარსული მის წინ... ნუ თუ გლებისთვის
„სუსყველაფერი დაკარგულია,
„ამ ქვეყნად შეველა არ არის მისთვის?“

ჰფიქრობს საბრალო და მზურველ შუბლზე
ხელს ისევამ, თვალნი ეცრემლებიან,
ქეასავით რაღაც მოაწეა გულზე
შაენი სურათნი წინ უღვებთან:

აი, შორს დიდი მოსჩანს სოფელი,
მოსჩანან ქოხნი უპატრონონი,
მოსჩანს ყანები დაუთესელი,
მოსჩანან მკვდრებით საცემ მინდორნი;

საულის ბოლოში მოსჩანს პატარა
ფაცხა მარტოკა აყუდებულო,
წინ ჩამოუდის წყარო ანკარა
ბოლოს - ყვეილით გარემოცული...

იცნო მოხუცმა, იცნო ადგილი,
სადაც ერთ დროსა სიციცხლე სდოდა,
სად დაიბადა, იყო გაზრდილი
და სადაც პირველ გული გაუტყდა;

სადაც დედ-მამა, დები და ძმები,
ზოგი სენით და ზოგი სიმშლით,
ზოგიც მტრისაგან დატანჯულები
მოუკლვენ იმას საზარ სიკვდილით!

VI

„ოჰ, რად გადაერჩი მაშინ ცოცხალი,
„რატომ იმითთან არ მოვეკვი მცეა,
„თუ კვლავ მელოდა ტანჯვა ახალი,
„დამივიწყებდა თუ ასე ზეცა?“

იფიქრა იმან, როს საშინელი
გაძქრა სურათი და სასახლესა
მიაპყრო თვალნი, მკრთალი ნათელი
მისდგომოდა მის თეთრსა კედელსა...

დიდხანს უყურა, დიდხანს მოხუცმა,
სასახლეს მძინარს, დამშვიდებულსა,
მერე რაღაცა უთხრა მას გულმა,
გააზრიალა მსწრაფლ უბედურსა.

და დაიფარა თვალებზე ხელი,
თითქოს შეხედვა შეეზარაო
მის მყუდროების, როს გულში მთელი
ზღვა უტყუხს და მას არ ესმის რაო.

და კვლავ შეაპყრეს იგი დარდებმა
კვლავ შეუწუხდა საბრალოს სული,
კვლავ გაიტაცეს შაენა ფიჭვებმა,
კვლავ წინ დაუდგა მწარე წარსული!
ახლა სურათი ბატონ-ყმობისა,
სურათი საცემ ბნელ ფერადებით,
სურათი კაცთა პირუტყვობისა
დაეხატა მას თვისის შევებით;
დაეხატა და მის სახეზედა
ტანჯვანი კიდევ უფრო ჩნდებიან,
თითქოს მოღრუბლულს ისეც ცაზედა
შაენი ღრუბლნი კვლავ გროვდებიან!

(შემდეგი იწყება) ღმრთე მზერელი

ჩ ვ ე ნ ი ს ა ხ ი ო ბ ა

ცამბარედა, დრამა ავჰ. ს. კავარლისა.



მის თხზულება ამ ოთხის წლის წინად დაწერი-
ლებით იყო კრიტიკულად გარჩეული გაზეთს
„იერიკიაში“. ამისთვის მის შინაარსსზე ჩვენ
ალარას ვიტყვი. ჩვენ გვიჩნდა მხოლოდ რამდენიმე
აზრი წარმოესტევათ თვით წარმოდგენაზე, რომელიც
გაიმართა წარსულ ოჯახებათს, შ.ს ნოემბერის. საზო-
გადოება მტკად ნაკლებად დაესწრო. ეს ამბავი ძა-

ლიან მსმწუხაროა ქართული სახიობისათვის, რადგან
ეტყობა, რომ ჩვენს ქართველ საზოგადოებას გული
აქრუებია ნამდვილ ხელოვნების ნაწარმოებზე, ზნე
და სმენა გადაგვარებია. ეს უფრო ჩვენი ახალი დრამა-
ტული მწერლების ბრალი უნდა იყოს, რომელნიც
მისდევნ თავიანთ თხზულებაში სცენურს ვეფქტებს,
ესე იგი დიდ რახა-რუბ, ბრახა ბრუხს და ხელოვნების
ტაძარი ჯამაზობის ასაპრეზად გაუხდიათ. რაც უნდა
ბევრი ნაკლებიყენება ჰქონდეს „ციმბირელს“, ის მა-
ინც შესანიშნავი დრამატული თხზულებაა, რომელშია



სამა ტიპი ხელოვნურად და ცხოვრების სინამდვილით არის გამოყვანილი: თვითონ ციმბირელი, რომელსაც თავაშობდა კ. ყიფიანი, პეტუა კინტოს — აწყურელი და მავთუიანს — ე. აბაშიძე. სამივე მსახიობებმა ხელოვნურად წარმოადგინეს ეს ტიპები და ესტეტური გრძნობით დავეტკბეს. დანარჩენი ტიპები მკრთალნი არიან, განსაკუთრებით ქალების ტიპები; ხოლო ყველაზე უფრო უფერული და ჩვენი ცხოვრების შეუსაბამო ტიპია ნიკოლი, ვაჟი ციმბირელისა. ამ უფერულს ტიპს აღენდა ბ-ნი გუნია. ჯერ რომ ამგვარი ტიპი მართლდაც ყოფილიყო ღრამში გამოხატული, მაშინაც ე. გუნია იმას ვერ განახორციელებდა, რადგან ამ გვარი ტიპის წარმოდგენა მას არ ეხერხება ხოლმე, მეორე რომ თვითონ ტიპი სინამდვილეს მოკლებული

იყო და ეს ცრუ-არსება ე. გუნიას ხელში სულ დამახინჯდა. ამას თვით ე. გუნიაც გრძნობდა, და სცენაზე უწნოთ ილრიკებოდა, თითქოს თავის წარმოდგენას თვითონვე დასცინისო. მაკრამ წარმოიდგინეთ ჩვენი ვაოცება! ზემო ჩარდაყიდან, ანუ ესრედ წოდებულ ვალღერიდან, ყველაზე უფრო ბევრი ტაში და „ევაშა-ევაშას“ ძახილი ბ-ნ გუნიას ერგო. არც ჩინებულად მოთამაშეს კ. ყიფიანს, არც შეუდარებელ ე. აბაშიძეს და არც სასიამოვნოდ მოთამაშეს აწყურელს იმდენი ტაში და მოწონება არ ხვედრია წილად, როგორც ბ-ნ გუნიას. ეს რა ამბავია? ნუ თუ ჩვენს სცენაზედაც მოყვადლი კლაკორები (claqueurs) განჩენენ? ეს-ღა აკლდა ქართული ხელოვნებას, რომ დაბადები სათანადე გახარწილობის სენი თან დაყოლიყო.

მახაკელი.

პ. ი ზ მ ა ი ლ ო ვ ი

(მოკანკება)

პვენი რედაქციის წრე 1873 წელს ტფილისში შერია. პ. იზმაილოვი 1872 წლის გასულს წაივდა საზღვარს გარედ პარიჟს. მე, ნ. ნიკოლაძე და ს. მესხი უფრო გვიან წავედით. რამდენადაც დაახლოვებით ვიცი, პ. იზმაილოვის ცხოვრება პარიჟში მეტად ნაყოფიერი იყო მისი გონების განვითარებისათვის. ის იყო გართული დღე-ღამე წიგნების კითხვაში და პოლიტიკურ ცხოვრების შესწავლაში.

დღისით ის ტრიალებდა ლათინის „კვარტალის“ სტუდენტობაში, ღამე კი ერთი საზოგადო კრებაც არ გამოეპარებოდა, რომ არ წასულიყო, საცა მრავალნაირი საერო და სოციალური (საზოგადობრივი) კითხვები განიჩივრდა, აიწონ-დაიწონებოდა.

1875 წ. და 1876 წ. პარიჟს ვამოგვასახლა გრაფის ლორის-მელიქოვის სახლობა. მიხ. ტარიელისძე ლორის-მელიქოვმა მაშინვე მოიპატოვა პ. იზმაილოვი თავის შვილების მასწავლებლად. იმან ერთის შეხედვით შეატყა, რომ ეს ახალგაზდა ფრიალ ნიჭიერი, შრომის მოყვარე, თავმდაბალი და შორსგამსჭვრეტე კაცი იყო. გრაფი ლორის-მელიქოვი ზნობად იპატოვებდა პ. იზმაილოვს თავის კაბინეტში საბავსოდ. ბევრჯერ მომხდარა, რომ პ. იზმაილოვი ნაშუალამევის ორ-სამ საათზე დაბრუნებულა შინ გრაფის ქვეანი საუბრით აღტაცებული. აგრეთვე გრ.

ლორის-მელიქოვზედაც სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენდა პ. იზმაილოვთან ლაპარაკი. ის თითქოს გაჭაბუკდა პ. იზმაილოვთან დაახლოვებით.

ერთხელ გრაფმა სთხოვა იზმაილოვს, მონაპოტრის მუშათა კრებაში წაყოლოდა, რომ გამოერკვია თავი-და-თავი აზრი მუშათა მოთხოვნებისა და საჭიროებისა. პ. იზმაილოვი განაცხადებდა ასეთმა სურვილმა გრაფისამ. ლორის-მელიქოვი მიუხედა და უპასუხა: „რად გაგიკვირდა ჩემი სურვილი, მე სრულებითაც არ მინდა თვალ-დახუჭული ვიყო ზოგიერთ კითხვებისათვის, რომელთაც ჩვენს დროში დიდი სახელმწიფო მნიშვნელობა აქვით, მით უმეტეს ჩემთვისო. ეინ იცის, მუშა ხალხის აზრებისა და მიმართულების შესწავლა როგორ გამოამადგებოა“.

1876 წელს ზაფხულში ხელმწიფე იმპერატორი, ალექსანდრე II, მობძინდა წყლებზე ბადენ-ბადენში. მაშინ დიდებულს სრულიად რუსეთის მპყრობელს დიდი განზრახვები უტრიალებდა თავში ბოლოგარის განთავისუფლების შესახებ. შორსგამსჭვრეტე მისი ქუა ეძებდა თავის ქვეშევრდომებში უნიკორესს კაცებს, რომელნიც მას გამოადგებოდნენ ამ დიდ ბძობლაში. ერთ საღამოს გრ. ლორის-მელიქოვმა შეიხმო თავის კაბინეტში პ. იზმაილოვი და უტყვნა ხელმწიფე იმპერატორის დევნა, რომლითაც იგი იზარებდა მას ბადენ-ბადენში: „ჩემი უარსკლავი ისე გამობრწყინებას აპირებსო. მე ამელამე უნდა ჩავლაგო ჩემი ბარგი. ეინ იცის, ხვალინდელი დღე რას მომიტანსო. ეს იმედი კი მაქვს, რომ დიდებული ხელმწიფე იცნობს თავის ერთგულს ქვეშევრდომებსო.

გული მეუბნება, რომ მომავალი წელი რაღაც განსაკუთრებულს ანებს მოგვითანსა. შემდეგ, როგორც გამოიჩინა, ლორის-მელიქოემა იმ წელსვე იცოდა, რომ მას ჩაბარებდნენ კარბუსის კამანდირობას და მოიპატიებდნენ მხეჯათო-მთავრად მცირე აზიის ბრძოლის ხელზე...

პ. იზმაილოვი დაბრუნდა 1877 წელს პარიზიდან ტფილისში და იმი რომ ვათავდა, იგი მიიპატივა განსვენებულმა დიმიტრი ყიფიანმა საქალაქო გამგეობის მდივნად. ამ დღიდან იწყება მისი ნაყოფიერი შრომა ტფილისის ქალაქის გაუმჯობესებისათვის. 1880 და 1881 წლის პირველ ნახევრამდე იზმაილოვი ჩემთან ერთად შრომობდა გაზეთში „ტფილისის უწყებაში“ (Тифлисск. Вѣстникъ). თუმცა ოფიციალურ რედაქტორად ამ ვაზეთისა იმ დროს თ-ღ. ერისთავი ირიცხებოდა, მაგრამ ნამდვილ ფაქტიურ რედაქტორად კი პ. იზმაილოვი იყო. განსაკუთრებული ნაყოფიერი შრომა იზმაილოვისა აღმოჩნდა ამ დროებაში და შემდეგაც ქალაქის გაუმჯობესებისათვის. ამ დროს მის თავში ტრიალებდა სხვა-და-სხვა პროექტები წყლის მიღებით გაყვანისა, ქალაქის სახლის აშენებისა, საელოსნო სკოლების დაარსებისა, ხიდების გაკეთებისა და სხე.

ყველა ამებს ესაჭიროებოდა თანხა, რომელიც ქალაქს არ ჰქონდა. მაშასადამე დიდი მასალა უნდა შეკრებილიყო, რომ ქალაქის რჩევა დარწმუნებულიყო და გადაეწყვიტა ვალის აღება ამ საქმეების განსახორციელებლად. თუ რომ ჯეროვანი საბუთები არ ექნებოდა ქალაქის რჩევას ხელში, რომ აღებულ იქნებოდა თვით იმ მოწყობილობების შემოსავლიდან არ გადაიხდებოდა, რომელნიც უნდა გაეკეთებინათ, უამისოთ შეუძლებელი იყო, რომ საქმე გაჩარხულიყო.

აი, ამისთვის ძალიან ბევრს შრომობდა იზმაილოვი. მე ვარ ყველა ამ საქმეების მოწამე, რადგან ამ დროებში მე და იზმაილოვი ერთად ცხოვრობდით ერთს ჰაწია ოთახში, რომელიც მდებარებდა იზმაილოვის აბანოების სახურავს ქვეშ. აქ ამ ჩარდავში განუწყვეტლივ შრომობდა იზმაილოვი მისი პროექტების შესამუშავებლად. არაერთი მოსხენება და მიწერ მოწერა მთავრობის გამგეობასთან არ მზადდებოდა, თუ არ ღვით იზმაილოვისაგან, რომელიც ასრულებდა ქალაქის მდივნის სამსახურსა და ხშირად გამგეობის წევრობასაც კისრულობდა ერთსა ზ მათვე დროს. მის-და-ბედთა ქალაქის თავიც ისეთი შეხედდა, რომ მის პროექტებს თანაუკრძნობდა და აგრეთვე ნ.

ნიკოლაძეც დიდთ ეწვეოდა მას, რომ ქალაქის საბჭოში გაეტარებინათ ეს პროექტები. ნ. ნიკოლაძე იმ დროებში იყო ხმოსნად და მის თივრიულს მოსახერებებს დიდი ყურადღებით ისმენდა ხოლმე თვით საბჭო და უჯეროდა კიდევ. ამ დროების განმავლობაში 1889 წლამდე ნ. ნიკოლაძე და პ. იზმაილოვი ხელი-ხელ ჩაკიდებული შრომობდნენ ერთად ქალაქის გაუმჯობესებისათვის. მიუცილებლად ერთი უღატკისი პ. იზმაილოვის დამსახურება ტფილისის ქალაქისათვის წყაროს წყლის გაყვანა ტფილისში. ძალიან ბევრი საყვედური ჰხედა პ. იზმაილოვს ამ მიღების გაყვანისათვის. ჯერ იყო და აქვალის წყაროს წყალი დაიწუნეს და ამან ერთი აღიაცოთი აღძრა გაზეთებში, მერე გადავიდნენ იმაზე, რომ ყორღანოვის წყლის მიღები ძვირად შეისყიდა ქალაქმა და ამაში დამნაშავე მხოლოდ იზმაილოვიყო.

მაგრამ ყველა ეს საბუთები გააქარწყალა შარშანდღემა ხოლერობამ. ბევრითად შეგვიძლია ვთქვათ: შარშან რომ აქვალის წყაროს წყლები არ ჰქონოდა ტფილისის ქალაქს სასმელად და ყორღანოვის წყლის მიღებს ისე მტკერის წყალი მიეწოდებოდა მცხოვრებლებისათვის, ხოლერა მიუცილებლად მუსრს გააფლებდა ტფილისს და ის უბედურება ეწეოდა მასაც, რაც ბაქოს დაემართა. ტფილისი ვადაურხა ხოლერას მხოლოდ წყაროს წყლის მადლობით. რაც უნდა ბევრი ფული დახარჯულიყო ამ წყლის მიღების გამართვაში, მაინც ის ზარალი ერთ ჩირადე არ ჩაჯარდებოდა იმასთან, რაც ხოლერას შეეძლო მოეცა ტფილისისათვის, რომ მას წყაროს წყალი არ ჰქონოდა სასმელად.

გ. წერეთელი.

ჩ ე მ ს ბ ე ლ ს



აქ უნდა მტანჯო, ჩემო ბედო...
ვერ შემეპირობო მაინც გულსა,
ვერ ვადმაცდენ, ცვალებალი,
გზაკვალს, ჩემგან არჩეულსა.

ვიცი, გიცან, ჩემთვის უხედა
წამება არ გეშურებავ;
ესეც ვიცი, სათამაშოთ
თავი ჩემი გვეულებავ.

მაგრამ მაინც ვერ შემეპირობო,
დეე, ბედი ნუ მეწეროს;
მხოლოდა მსურს სიკედილის დროს
შებღის სიწართლე დამეწეროს.

წმინდანი მოწამენი

(დავით და კონსტანტინე)



დავითს და კონსტანტინეს კეთის ცემისაგანა მთელი ტანი დაულოჯდათ, ალაგ-ალაგ დაუსკდათ ზორცი და სისხლი სდიოდათ. შემდეგ მურვან-ყრუმ უბრძანა მტანჯველებს თავი დაწებებინათ. იმან იფიქრა, არგვეთის მთავარნი როგორც კაცნი, სულით მოსუსტდებოდნო და ახლა დაეუტებები, დაეპირდები დიდებულს ცხოვრებას და ჩემს ნებაზე დაეყოლიებო. მან უბრძანა მსახურთა შეეყვანათ არგვეთის მთავარნი მასთან პალატში. მაგრამ წმინდანი მოწამენი სატანჯველის გამო კიდევ უფრო გამძნდნენ. მტარვალმა უთხრა დავითს გულ ჩელოდნე: „ჩემმა მხედარ-მთავრებმა მითხრესო, რომ შენ დიდი გონიერი კაცი ყოფილხარ და ჩინებული გამოცდილი მხედარ-მთავარიცო. მართლა და ნამდვილი თავი ყოფილხარ ამ ქვეყნისაო ნულა მეწინააღმდეგები. მე მინდა ყოველი სიკეთე მოგანიჭო და გავხადო სპარსეთის და არაბეთის მთავარადო, ოღონდ დაემორჩილე სჯულსა მამად ღედისა ძმისა ჩემისასა. შენ იქნები ამასთანავე მთელი არაბეთისა და სპარსეთის ჯარების სპასალარი; ხოლო უსენი ძმა იქნება ჩემი კარის დიდებული და მევაზე შესყარელესი და უდიდებულესი ჩემს კარზე არაიენ იქნებოა“.

წმინდა მოწამე დავითმა გამოსახა ჯვარი პირსაზე და თვისსა და თქვა: „მე შეუძლებელია. ჩვენ ვერ გავცელოთ ნათელს ბენესაზედა. ქრისტეს სარწმუნოება არის ქვეშაირიტი, რომელიც მოგვევლინა და გვესწავა ორის მისის მოციქულისაგან“). ამაზე ედგევართ მტკიცედ, იცოდეს ესე სრულიად სპარსეთმა და არაბეთმა“.

მტარვალმა შეიკრა წარბები. მაგრამ ცოტას ხანს შემდეგ ისევ მოიმადბლა ხმა და მამობრივი გულ-ჩელობით შეეკითხა კონსტანტინეს: „შენ, ჭაბუკო ახლევანო, შენ რაღას იტყვი? დამორჩილდები თუ არა ჩემს ბრძანებასა?“

კონსტანტინემ ისეთი გულის-სიმპაგრით და მხნედ უპასუხა, რომ ყოველი მისი სიტყვა ტყვიასავით ჰხედებოდა გულში გამხმეცებულს მტარვალს: „ნუ იფიქრებ, რომ დაემორჩილო ბრძანებასა შენსა. ჩვენ სარწმუნოებით და სჯულით ერთად ვართ განსწავლულნი. მე მრწამს და ეალივარებ მამასა, ძესა და სულსა წმინდასა, მისთვის მოაკცდები“.

*) სვიმონ კანანელი და ანდრია მოციქული უნდა იყვნენ სხუთნი.

მძლოერი მურვან-ყრუმ მეტად დამდაბლდა სულით, განრისხდა, მასცა წმინდანი არგვეთის მთავარნი მტანჯველებს და უბრძანა მათ: „ნურც ასმევთ, ნურც აქმევთ, სტანჯეთ ყოველნიარად, რომ დასუსტდნენ და ბოლოს მოიქცენ ნებასა ჩემსაო“.

ათს დღეს შემდეგ მურვან-ყრუმ დაიბარა სპარსეთის მოგენი და უბრძანა წასულოყვენ არგვეთის მთავრებთან და გულმობობერად შევერონებინათ ისინი და დაპირებოდნენ მძლოერის მურვან-ყრუმ მოწყალებას.

ესენი მივიდნენ თუ არა, პირფერობით ძლიერ გაუჯავრდნენ მტანჯველებს: „როგორ გახედეთ თქვენ ამდენი უპატიურების მიყენება ამ დიდებულ მთავრებისათვის, რომელთაც ასეთი მხნეობა და გმირობა გამოიჩინეს ბრძოლაში? განა არ იცით, რომ დიდს ამირ-მუმლს ჰსურს ამათი პატივისცემა და ფუფუნება?“.

წმინდანი მოწამენი ემზავებოდნენ აზრდისა; ძელისა და კანის მეტი აღარა იყვენ რა, ისე გალენულიყვენ სატანჯველისაგან.

მოგენი თანავარძლობით ურჩევდნენ არგვეთის მთავრებს, რომ ცუდ-უბრალოდ არ მოეცათ თავისი დიდებული სიჭაბუკე. ამირ-მუმლს სპარსეთისა და არაბეთისას ყოველი სიკეთე განუზრახავს თქვენთვის, მასკან გამომავანილო ვართო, რომ შეიბრალეთ ვაეკაცობა თქვენი და ნუ აჰყოლიხართ მარიაშის შეილის ქრისტეს სარწმუნოებასაო. იწამეთ იმაზე უფრო დიდი წინასწარმეტყველი მამადი და მისი სჯულიო. დავითმა და კონსტანტინემ რისხვით მოუეს მლიქვნელს მოგვეს: „ვერავითარი ჭირი, ანუ დიდება ამა საწუთოსა ვერ გავდარცხნენ. ვერავითარი წვალება—უსმელობა და უქმელობა—ვერ დაგვიჩარავს იმდენად, რომ ქრისტეს სარწმუნოებაზე და ჩვენს სჯულზე ხელი ავადგებინოს. მშათა ვართ სცედილზე სახელისა მისისათვის“.

მოგენი წარვიდნენ სირცხვილელუნნი და მოახსენეს მურვან-ყრუმ: „იმით არც ტანჯვის ემინათ, არც სიკვდილისა, არამედ მტკიცე არიან სარწმუნოებასა მათსა ზედაო“.

მურვან-ყრუმ იძლია მათის ზნეობის სიმტკიცით და მეტის რისხვისაგან ვაცოფთა, ვასცა ბრძანება: ჯერ სცემონ საშინლად, მერე ჩამოკლდონ ორივე მოწამენი თავდალმა ხეებზე და შემდეგ შეუტრან ხელ ფეხნი, დაეკრან კისერზელოდები და ისე გადაადგონ რიონში. თვითონ კი იმავ წაშმა აიყარა და დასცა ბანაკი ჯიხანქვიჯის ქალაქში, მარტვილის მახლობლად; ხოლო მისმა ჯარმა მოიცვა მთელი სამეგრელო-აფხაზეთი, აღიღო ყოველი ციხე და მეტად აი-

კლო ეს მხარე. უმთავრესი ბანაკი აბაშის ჯარისა (აელანდელისა) იყო დამდგარი იქ, ახლა რომ აბაშის წყალს ეცხიან; ხოლო ბარკი, ეტლები და ცხენოსანი ჯარი ცხენის წყალზე იყო დაბანაკებული. ატყდა ასხისა და ლეჩხუმის მთებში საშინელი ჭექა-ქუხილი. ცამ ვალო პირი და ვადმოვიდა საშინელი წვიმა. ცხენის-წყალი და აბაშის ეგდოდენ, რომ წითლანეთთან გავრთიდენ და მთელი ბანაკი მურვან-ყრუთს მოიტაცეს. ამბობენ, იმ ღამეს ორმოცი ათასი ცხენი და ასე თავის ბარკიანა და ეტლებიანა შოიშთა ამ ახლავებულს მდინარეებშია; მას აქეთ ეწოდოდა ცხენის წყალს თავის სახელი და აბაშას თავისია.

ხოლო მტანჯველებმა მიიყვანეს წმინდანი მოწამენი ტბასა ზედა, საცა იდგა საყდარი კოხან და დამიანესი — და ჩაადგეს შიგ ლოდებ-შებმული კისერები. ეს ტბა იყო შექმნილი ქუთაისის კლდის გამო, რომ ეტლებზედა რიონი თავს ვაღდიოდა, რადგან მამონ ჯირ კიდევ არ იყო კლდე ისე გარღვეული, როგორც დღეს არის ხორხის თავში. იმ ღამეს მოხდა სასწაული. წმინდა არგვეთის მთავრებს შეესწათ ხელ-ფეხი, მოსცილდით ლოდები კისრიდან და წყალმა აიტეტიევა ზევით მათი წმინდა გვაგები. უფერად განათლდა ბნელი ღამე, მათ დაადგათ ნათელი ზევით. არგვეთის მთავართა მსახურნი, რომელნიც უღარაჯებდნენ წმინდათა გვაგათა, შეკრთენ, იხილეს რა ნათლის სვეტები და მდღვარნი წმინდა არგვეთის მთაებრა გვაგებზე. ხლეგული მივიდნენ კიდევ და აქ იხილეს კლდის სისხვე და სვეტებულნი გვაგნი დავითისა და კოსტანტინესი. ამ დროს ხმა ესმათ ზეკიდან: აიღეთ წმინდა გვეგვაგნი და წაიღეთ ტყით კრძოთ აღმოსავლეთისკენ და სადაც განთიადლა მოგასწროსთ, იქ დასვენეთ. იქ იქნება ადგილი, საყოფელი მათი. მართლაც განთიადისას ისინი შევიდნენ ერთ კლდის თავზე მდებარეს, მურვან-ყრუსსაგან არხრებულს, ქალაქში, სახელად წყალ-წითელსაში და იქ ერთ დარღვეულს კლდისას ქვეშ იყო ეკატერე, წმინდათათვის დამბადებული. *) წმინდის დავითისა და კოსტანტინეს

გვაგნი ბაგრატ IV (1027—1072 წ.) დრომდის ესეენენ აქ. ხოლო ამ დიდებულმა მეფემ აქ აღაშენა მონასტერი, ამოაღებინა წმინდათა არგვეთის მთავართა გვაგნი ეკატერიდან, შექმნა დიდებული ცეხი, ჩასვენებინა შიგ და დაადგინა ეკლესიაში მლოცველთა და თაყვანისმცემელთათვის. ამ ეკლესიაში გაბარდელ ეპისკოპოსამედ მოატანა. იგი ჩვენ დროს დიდებულთა და დარღვეული იყო; ხოლო გაბრიელმა განახლებინა და გააშენებინა, როგორც ეკლესია, ისე მღვდელ-მონაზონთა საყოფნი მოწამეთის მონასტრისა; თითო ეკლესიის კედლის მხატვრობაც განახლებულია **).

დასასრულ უნდა გამოვიძიოთ, სახელდობ რომელ საუკუნეში უნდა ყოფილიყო მურვან-ყრუს შემოსევა საქართველოში. „ქართლის ცხოვრებას“ და ვახუშტის ისტორიას თუ დავეყრებოთ, ისინი თანხმად მოგვითხრობენ, რომ მურვან ყრუ შირის მეფობის დროს შემოვიდაო. ამის მეფობას ვახუშტი უწევნებს მეშვიდე საუკუნეში. მაგრამ სომხის ისტორიკოსი ვართაბედ გვეონდი, თანხმად არაბის მეისტორიეთა, ამბობს, რომ მურვანი (მურვან-ყრუ) გვაგანეთა ჰიშამ ხალიფმა კავკასიის დასაპყრობად მერვე საუკუნეში (731 წ. ქრ. შემდეგ). ეს მურვან-ყრუ მამამდის დისწული კი არ ყოფილა, არამედ მამებებენ-მურვანის შვილი იყოო, როგორც სმანს, „ქართლის ცხოვრებაში“ და ვახუშტის ისტორიაში მურვან-ყრუს ეტიობა და წინათ აღრიცხვა იმის შემოსევისა, არეულია. ამ ისტორიულს ამავეს უფრო დაწერილებითი და ქეშვარიტი გამოკლევა ეჭრებთა.

გ. წერეთელი.

ში და ჩაიყვანა რიონზე იქ, სადაც იდგა ნათლის სვეტი. იქ იხილა მან წმინდათა გვაგნი, დაუდგა ურუმზე და კერო მოზრებმა თითონ გასწიეს ტყისკენ. როდესაც მათ აივაკეს, ჩაუდგეს დადართხე. ისინი მიდიოდნენ ზევის პირად კლდის პირზე. ამ დროს ურუმ ქვეშ წვეთ-წვეთად ვადილა სისხლი, ეცემოდა კლდეზე და მაგრდებოდა. დღემდის წითელი ლაქები ატყეოა მოწამეთის კლდის ბილიკზე და ხალხს სჯერა, რომ ეს წითელი ლაქები დავით და კოსტანტინეს სისხლის წვეთებიაო. აგრ.

*) ხალხის ზეპირ გადმოცემით ეს უჩანსწელი ამბავი ასეა მოთხრობილი: იმ წყალმდის ღამეს ოკრიბის ზეობაში ვერის გლეხს სიზმარში ხმა მოესმაო: აღსდექ და მოიყვანე შენი გაუხედნელი კურთ მოზრები, რომელნიც დღემდე ვერ დაგიპოვრიხილებოა, შეგბი ისინი ურუმში, ჩამოიყვანე მდინარეზე, აიღე წმინდათა გვაგნი, დასვენე ურუმზე და გაუწე კურთ მოზრებთა. საცა ისინი გაჩრდნენ, იქ იქნება წმინდათა ადგილსამყოფელიო. გლეხმა მაშინვე გაიფიქრა ძილი, წვიდა ტყეში და მისი გიგი კურთ მოზრებო; იდგნენ ერთ ადგილს და არ იძროდნენ, გლეხმა მოაბა მათ თოკი და წაიყვანა შინ, შეაბა ურუმ-

**) ყოველ მოწამეთობას სოფლის ხალხი მიდის მონასტრის გალავანში ღამის სათევად და მთელი ღამე ეველა მლოცველები წყალ-წითელის ნაპრალოში გადაპყრებენ, იქნება ნათლის სვეტები დავინახოთ წყალ-წითელის მდინარეშიო. ხალხს სწამს, რომ წმინდათა არგვეთის მთავართა დღეობის ღამეს უსათუოდ ნათლის სვეტები გამოჩნდება წყალ-წითელის მდინარეშიო და მხოლოდ ის მლოცველი დანახავს, რომელიც გულწმინდით ლოცულობს და ცოდვები შენაბებული აქვსო. აგრ.



გველის შემოცემა



ნდოეთი საოკრებით სახეე ქვეყანაა. რა საკერებლებია არ მოხდება იქა მუდამ შენიერი ლაქვარდი ცა, ათას გვარი სხვა-დასხვა ცხოველები და მცენარეები, დიდი და პატარა მღინარეებით მოფენილი მხარე, ჩრდილოეთით თვალგაღუწვდენილი დედა-მიწის უმაღლესი მთები—ყველა ეს შენიერებით უხვი ბუნება გამოიწვევს იქაურ მკაოკრებთა თავში ფანტაზიისა და წარმოდგენების მრავალ ფერს სურათებს. იმათი გონების ფრენაც გაზვიადებულია. არც ერთი ხალხი ქვეყანაზე არ არის ისეთი ცრუ მორწმუნე, როგორც ინდოელი. იმიტომაც ეს ქვეყანა სახევა ყოველ გვარ თვალთმაქობით, მასნებით, შემლოცველებით და ჯადოსნებით.

მაგრამ ახლანდელ დროში იმათაც მობეზრდათ მისნები და ჯადოსნები. ამათ ყურადღებას აღარ აქცევენ. მხოლოდ გველის შემოლოცველებს დარჩათ იმათ თვალში დიდი მნიშვნელობა. მაგრამ ყველას ერთგვარად არ უყურებენ მაგალითად, არაფერად მიიჩნევენ, როდესაც გველი პატრონს შეჩვეული ჰყავს, ხან წელზედ შემოიხივებს და ხან ქუდივით თავზედ მოიხვევს. ინდოელს უყიკის და აღტაცებაში მოდის იმ გველის შემოლოცველებისგან, რომელნიც ერთი ხე-

ლის ნიშნებით, ერთი უცნაური ხმის ამოღებით გარეული, საშიში, ქვეყნის ამომგდები გესლიანი გველი ჰკარგავს ძალას, მისი გესლი აღარაფრსზე მოქმედებს და შემოლოცველის ხელში მჩრად ჰხდება. ამ გვარ გველის შემოლოცველს ინდოელები თავყანს სტყვენ და გარს ეხვევიან სასოებით.

ინდოეთის ქალაქ მადრასში, მეტად ბევრი გველის შემოლოცველები არიან. იმათ კალათებია დააქეთ ისეთი გესლიანი გველები, რომელნიც ერთი კენითაეც მოჰკლავენ კაცს. ამათ გესლიანი კბილებს ამოგლეჯენ, მაგრამ ესეც რომ არ იყოს, მაინც ისე გაწრთენილი ჰყავთ, რომ როგორც უნდათ, ისე ათამაშებენ.

ზოგჯერ ამისთანა გველს შებაღეთაც ჰხდიან, რა არის გველის შიშით ქურდებმა არა მოიპარონ-რაო.

გველის შემოლოცველები წარმოდგენებს მართვენ ცას ქვეშ, თითქმის ტიტულები არიან და მხოლოდ ქლარუნები აქეთ გაკეთებული. წინ კალათას დაიდგმენ გველებით, აღიდგენ სტეირს და მოჰყვებიან ნელ-ნელა დაკურას. გველები ამ ხმაზედ აიწევენ თავს ზარმაცად და სისინით გაიშლებიან. პატრონი ამათ დააშტერებს თვალებს ერთი სხვა ნაირად და განაგრობოს დაკურას, რაც შეიძლება ტკბილი ხმით. გველები გაიშლებიან, მოჰყვებიან ტრიალს, ცეკვას, თვალელები უბრჭყვინაეთ და გააქეთ საშინელი სისინი.

ზოგი წარმოდგენა უფრო საშიშოა: შემლოცველი გველს წითელ მუდს უჩენებს. ამ დანახვაზე გველებს მოსდით ბრაზი და თვალებიდან ნაკვირჩხლებს ჰყრიან. საშინელი სისინით მივიარდებიან თავის პატრონს, მაგრამ საკმარისია, რომ შემლოცველმა სასტიკად გადახედოს, დასჭყიდოს, მოუღიროს წყება და საშიში ცხოველები აქეთ-იქით განიფანტებიან.

ინდოელები საზოგადოთ დიდ პატივს სცემენ გველებს და ერთ ადგილას აგებული აქეთ კიდევ გველის სამლოცველო, სვან ზრდიან წმინდა გველებს.

ბოძბიში იციან გველების დღესასწაული. ქალაქის მოედანზე დიდ-ძალი ხალხი დაესწრება ხოლმე მათ თაყვანი აცემლად და საღეთოსაც დაუკლავენ. ამ დღეს დიდ-ძალი გველის შემლოცველები დაესწრებიან აქა, მოიტანენ კალათებით გველებს და ხალხი ასმებს ამათ კამბეის რძეს, რომელიც გველებს ძალიან უყვართ.

ეს კაცები გველებს შოულობენ ტყეებში, სტივორის ხმაზე მიადგებიან იმათ ბინას; უტყარად კისერში ეცემიან, ასყრიან რამდენჯერმე ჰაერში. ძალია რომ გამოელევიან, მერე ამოაღლიან გესლიან კბილებს და გველი უფრეხელი შეიქნება.

ბევრი ამ გვარი საკვირველება ჰხდება ინდოეთში. — წ.

კ ა კ ტ უ ს ი

ანსაიციურებელი ღამაზია ზღვის ნაპირას მდებარე შუამერიკის სახელმწიფო მექსიკა. ის უზვით არის შემკული ყოველ ნაირ შეწიფერ მცენარეებითა. უზარმაზარი ბერტოლეთის გვერდით ნაზთ ირხევა კოპწია საროს-ტანის პალმა, გვიმრის ხეები არშისავეთ შემობზევიან გარს ევებერთელ ბანანს და მათ შუაში იკლანება ყუეულებით დაშენებული ღიანა. ევროპელს, რომელსაც სულ შწენეზე აქვს თვალი მიჩეული, გააკვირვებს ამდენი სხვა-დასხვა გვარი მცენარეები.

რომ გავშორავთ ამ შეწიფერ სურათს და ავიდეთ მაღალ ანაგუაქის ეკე-გორაზე, იქ სულ სხვა სურათია წარმოგვიდგება თვალწინ: გვეგონება ღეთისგან დაწყველილიაო, ისე გადაშუარი, გადატრუსული და დაღვრემილია ეს ადგილი: მცენარეებიც



მკვდრებსავეთ არიან. აი, ზოგი მათგანი სრულებით უფოთლებოთ და უშტოებოთ სვეტსავეთ აუღდებულა; ზოგი ბურთებსავეთ გლია ძირს, მათ შორის გველსავეთ იკლანებიან უცნაური ხეები; ზოგი რალაც ნადირსავეთ აქოჩილი ბანჯეელიანები, ცხე იგი ეკლიანები გავოლილან ძირს. ეს მცენარეები — კაკტუსებია.

ასევე მცენარეები მარტო ამერიკაში იზრდებიან იქ, სადაც დედა-მიწაზე მომეტებულათ ცხელია. ამ პატარა ადგილზე ექვსას გვარს სხვა-დასხვა კაკტუსს შტეხებით. მხოლოდ ერთ ნაირს მთვანს აქვს ფოთლები, სხვებს კი მხოლოდ გუფეცელი ძირები აქვთ. კაკტუსების ძირები მრავალ გვარია: ერთ ნაირს კაკტუსს ისევე უცნაური ძირი აქვს, რომ მცენარეებმა ეწინადაცენ ვერ შეადარეს და მაზინჯი კაკტუსი დაარქვეს.

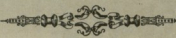
თუმცა კაკტუსებს გარდანი შტებულება არ უფარვით, მაგრამ სხვაფრე ისინი ძალიან სასარგებლონი არიან.

კატუსებს - უდაბნოს წყაროს“ ეძახიან, რადგანაც ისინი აქლემსავით ინახავენ წყალს: მათი ოღრჩოლოროიანი კანი წყალს დაშრობის ნებას არ აძლევს. კატუსის წვეწას მომკაეო გემო აქვს და მრავალი კაცი გადაურჩენია სიკვდილისაგან. კაცს გარდა ბევრმა სტოველმაო იტის კატუსის ეს თვისება. მაგალითად ზაფხულში გარეულთ ვირები ტარებთ ჩამოაკლიან მგლო კატუსს ეკლებს და გამოსწუწნიან გემრიელ წვენს. კატუსი წყალს გარდა საზრდოსაც აძლევს კაცს ის ისხამს ძალიან გემრიელ ნაყოფს. აპას გარდა კატუსი იმით არის გამოსადეგი, რომ მითი იკვებება ჭაფურის მატლი, რომელიც გვაძლევს ჩვენ ძვირვას წითელ საღებავს. უწინ ჭაფურს მხოლოდ მექსიკაში ამრავლებდნენ და არავის უმხელდნენ მის მოვლას და გაშენებას. მაგრამ 1785 წელს ერთმა გამამედამა ფრანკუსმა გადმოიყვანა ჭაფური კუნძულსან ლომინგოზედ, რომელიც მაშინ მათ ხელში იყო. მას აქეთ მისი გამრავლება დაიწყეს ბრაზილიაში, ინდოსტანში, ისპანიამი. აგრეთვე კანარიის კუნ-

ძულეზე და კორსიკაში. როცა ეს ჭიები დაიზრდებიან, მათ ციყვის (თრისის) კულებით ჩამობერტყენ კატუსებიდან საფენებზე, სიციხით ჰკლავენ და გახმობენ. ამ გამხმარს ჭიებში აურევენ დანაყილს შაბს და ჰყიდნიან ჭიადურად. შეენიერი ძოწულისის ფერი გამოდის. ზოგი კატუსის ძირს საშენებელ ფიტრებდაც მხარობენ. სხვა ხეების გადატანა კორდილიერის ქედებზე ძალიან გასაძირია. კატუსი კი ერთობ მშატეა (სუბუქია). მას გადაჰიდებენ ზურგზე სახედრებს და ამგვარად გადაიტანებენ ხოლმე. ასე გასაწჯეთ, თვით კატუსის ეკლებიც ძალიან სასარგებლოა. ბალი და ბოსტანი რომ იმითი შემოლობო, ვერაფერი ოთხფეხი ზედ ვერ გადავა. ზოგ ნაირ კატუსს იმ სიგემ ეკლები აქვს, რომ თუ შეერკო, კამეხსაც მოჰკლავს. აი, ამ გვარი ლობით გაიფარდეს ფრანკუსებმა და ინგლისელებმა წმინდა ქრისტეფორეს კუნძულს.

ზოგიერთი კატუსი ისე შემკულია შენეირი ყვავილებით, რომ მისი ძირის სიმახინჯე დაგვიწყდებათ.

ე—ლო.



კრიტიკული შენიშვნები.

ამაღწენიშ მოთხრობა ე. ნინოშვილისა (გურიის ცხოვრებებიდან)—გამოც. ვ. თაყაიტილისისა და ქსერათბის ჩვენის ხალხის ცხოვრებებიდან— აღტუ შეგრილისა, ქუთისის ამბავთის გამოცემა № 1.



რი მწერალი, რომელი სახელგანთ ზემოდ არის მოხსენებული, სახელდობ. ე. ნინოშვილი და აღტუშვილი ვაგვაცნობენ ხოლმე ზემოთ დასახელებულ თავიანთ ნაწერებში უმთავრესად ჩვენის გლეხკაცობის ყოფა-ცხოვრებას, მისს ჭირსა და ვერაშს, ტანჯვას და გაჭირებას, მისს აუტანელ შრომა-გარჯასა და ჭპან-წყვეტას, მაგრამ მაინც ყოველ ამასთან მისს უტიდურებს სიღატაკე-სიღარიბეს. ორივე მწერალი თვალწინ ცხადად გვიყენებენ, რომ ჩვენის ხალხის ასეთი არა-სანატრელი მდგომარეობა შედეგია მემკვიდრეობითის სიღარიბისა, უმიწაწყლობისა და უსამართლოებისაო. ეს მი-ეზები იმდენად მძლავრნი და უღმობუნნი არიან, რომ არა ასსა და თაისს გლეხს ტანჯვა და გინეაში ატარებინებს ამ უხვირო წუთისოფლის ცხოვრებას. აბა, რა ხეირს დააყრის მრავალ წერილ-შვილის პატრონს გლეხს, მაგალ., ის ვარემოება, რომ მას სამეცნიეროდ დარჩენია მესამედი ერთის პატარა ძეგლის სახლისა, ნალიასი, ერთი ფაცხისა და შვიდი დღის საბევრო მიწისა (გ. უიშვილი—ე. ნინოშ.). ასეთი

მატერიალური უძღურება მართლაც ღმერთს აგმობინებს კაცს (გ. უიშ. გ.) და სიკვდილსაც უსწარაფებს აღამიანს; ასეთს სიღატაკის დროს, რა ვასაკვირია, გლეხკაცი მშრალზე დარჩენილ თევზსავით, იქით-აქეთ გარბოდეს, ღობე ყორეს ედებოდეს თავის უტიდურესი მდგომარეობიდან თავის დასაღწევად, მაგრამ მაინც თავი ვერ დაღწეოდა და ამ იქით-აქეთ თრეფში პანტასავით უღროოდ სამარეში ცვიდებოდეს. აი, ამის მავალითადა, რა შეენიერსა, მაგრამ რა გულ-საკლავ სურათი ევითხულობთ ჩვენ ე. ნინოშვილის „პალიასტომის ტბაში“:

„ქმ!.. წამობას ანაჲმ მწარედ,—ასეა უბედური მუშა კაცის საქმე: მუშაობს, ფეცურობს, აა, იქით, აა აქეთ, გეანჯავ და ჩაკეტება სცხს, რაკარდ მწერი, ისე! ვინ შეიტკობს, რამდენი ზაღაგაა, სამონიგაა, გოგაია ამ კუთხეში ჩაკეტება, რამოდენი სხვა კუთხეში და რამდენი სად. რა არის ჩუქხი სიცოცხლე!“

დაღასანს აღაწარაკეს იმ დამეს მამაშეაღამს. გაიას-სენეს ეგვლა, ვინც ვა ამ წელს მათ სოფელში, ან სხვა ახლო-მასლო ფათარაკად მომკვდარიყო,—ვიღაც გოგაია, რომელიც ხეს სჭრიდა. ვერ გუგო ხას წაჭიკვა და ხეს გაჭყლიტა, თედორავა, რომელსაც სიმინდის დატყხას დროს სსუკ ნაღაას ქვეშ დაჭახან, ნაღაა წაჭიკვდაყო და ცლოდან-შეაღებანანდ გაესრისა; პაღაა, რომელიც ნაგოხას ჩამორეკას დროს ხაღან

ჩამოკრდა, თავი კურნახით გათქეფა და, რა თქმა უნდა, მოკვდა. პეტრიელასი კვსი წდას ქალი, რომელიც მშობლებს სისხლი მტყუალად დასტოვს, უნდად რენხლი მოკვდა ტანსაცმელზე და დაიწვა; მოსაკვდა, ორი წდას ბაჭი, რომელიც ერთს დედა-ლთან მოჰყავებოდა იდეა. წყალ-დიდობას სსკავან გუგუანეს და დათნო, ვაღარ გოგოვდა, რომელმაც ოჯახის რჩენა ვეღარ შეიძლო და თავი დაიწყო; სისხი ბაჭი, რომელიც ამ დროს, როცა მთიან მშობლებში უნაშა იყვნ, როგონაშა ძაღლამ დაგოვან, ერთი მთიანა მამახე მოკვდა, მეორე გოგოვდა, მესამე გადარბა, მაგრამ დამახანებულებია, ცალი იქნდა ამოკლევილი ბჭის, ბაჭე გასუული და ხელი გუგუანე-ბული, ერთი მუტუს ბოჭა, რომელსაც ამ დროს, როცა დედა მისამ სხადია წყული უნაშა და ის ბაჭისში ჩაერული დატოვა, გველი მოჰკეთა უკლჩე, დავანას და გამოთუქსელ ტხეუკში დაღაი სული (პ.პ.ლ. ტბა* გე 114—115)

ასე ვაჭირებულნი, ამ ტიპის გლეხები—უშვილები, ივენ-ენიკოები, სიმონ-ილიები და სხ. და სხ. იმდენად ხშირნი და ყველგან ჩვენში ვაჭირებულნი არიან, რომ მათი დასურათ-ხატება მოთხრობათა კვალ-და-კვალ გაყოლებით სრულიად საჭირო არ არის. ეს კი უნდა ითქვას, რომ გლეხ-კაცობის ცხოვრების ეკ მხარე შექმნის ჯერ, სამწუხაროდ, არა ერთსა და ორს ხელოვნურს ნაწარმოებს...

ორივე ავტორები დიდი თანაგრძობით არიან გამსჭვალულნი ბედისაგან ასე უღმერთოდ ჩაგრულთაღმი და ამ „ტვირთ-მიმითა და მამურათა“ მდგომარეობის ილუსტრაცია ქონება-გონებრივისა და მორალურის მხრივ კიდევ შეადგენს ამ ავტორების უფროს-ერთთა მოთხრობათა სიუჟეტებს (საგენებს)...

უკიდურესი სიღარიბე, მისი და მისგან გამოწვეული მიზეზები მარტო არა ყოფილა ფეხ-წასაკრეული ტქა გლეხ-კაცთა ცხოვრებაში. არა ნაკლები მწი-შენელობა ბქინია ამ მხრივ გულისა და ხასიათის სიმძალბე-სილატაკესაც. ამის დასამტკიცებელ საბუთებს ვგაძლევს ჩვენ ორი მოთხრობა ბ. ე. ნინოშვილისა „უტუნაური სენი“ და „არშიენი“.

გამრეილა ჩამწარდავე (უტუნ. სენი*), 45 წლის შრომის მოყვარე გლეხი ირთავს ახალ-გაზდა 13-ის წლის ლამაზს გოგოს, ტასოს, რომელსაც სულ სხვა-ნაირად უთამაშეს გული. ტასომ მალე აიყარა გული ქმარზე და შეიყვარა ვიღაც კორტი მამალიძე, „ნაპრიკაშიკად“ ნამყოფი პირი. კორტი მამალიძემ პატების ცემის ნიშნად დამართა ტასოს ავი სენი, რომლისაგანაც გადავიდა ეგ „უტუნაური სენი“ მთელს ოჯახობას: იმან პირველად მუთანა ეფი და უმცროსი ქალი იმხებრბლა, მერე უფროსი ჩიტა მთლად დაამხინჯა და ბოლოს შეიღებს გაბრიელად გაჰყვა. დამხინჯებულ ჩიტას დაჰყავს სამოწ-

ყალოდ თავისი არა ნაკლებ დამხინჯებული დედა, ტასო, ბრმა და უტყვირო, ის ტასო, „რომლის სიშენენიერეს აღტაცებაში მოჰყავდა ერთ ღროს ტყე-რეთის ყმაწვილ-კაცობა.“ აი, არაკი ამ მოთხრობისა.

ელიზბარმა (არშიენი*), 40 წლის კაცმა შეირთო შესანიშნავის სილამაზის 17 წლის ქალი ვარდიკო, რომელიც (აღბლივ) ვერ დაუღვია გული ერთს გატარაბეულ ქმარზე შეიყვარება ქმრის მგზობელს სიკოს. მაგრამ ამავე ღროს მეორე მგზობელს გულითაც ეგ „ქალთა მზის უზნის“ უპირველესი ვარსკვლავი ვარდიკო უყვარს. სამი წელიწადი კი დასდევს იგი (გულით) იმას, მაგრამ მინტ ვერ მოვევო მას გული ვარდიკოსი, იმ ვარდიკოსი, რომლის ეშხით მთელი იმ სოფლის ყმაწვილ-კაცები იწოდნენ და, „ასე ვაგინჯეთ“ პატარა ბიჭუბუკი მღერებელი:

„სსხვა ქალი, ჩვენ არ გვიანდა,
 ყველა წყალმა წაიღოსო:
 კაქალ გულში უნაჩაგვლოთ
 ელიზბარის ვარდიკოსო.“

გულიამ სიკო ერთს ვარდიკოსთან ტბილად გატარების ღამეს შემდეგ დილაზე მოკლა და მისი თოვის ხმით გამოღიბებულს ელიზბარს მიამახა: ელიზბარ, შევირცხებს კაცობა! ძილ-გულდასავით და-გდებულხარ და შენს ცოლზე ერთმანეთს ხოცენო.“ ელიზბარი მიხვდა, საქმე რაშიაც უნდა ყოფილიყო, და ხანჯლით მოუსპო სიკოცხლე თავის ცოლს. მერე დღეს სოფელში უამბობდნენ ერთმანეთს ახალ ამბავს: „ვარდიკოს კუროები შეყრილან, ერთმანეთი დაუბოცნათ და ვარდიკო მოუკლათ და თან გაიძინათ“ დღიქვა ქვეყანა, ნამუსი ღარ არის, ნამუსიო“. ეს უკანასკნელი წინადადება კიდევ შეგვიძლია დაესახოთ იდეად ამ მოთხრობისა.

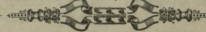
და საზოგადო მორალი ამ მოთხრობათა ცხადზე ცხადდება: ღალატი ცოლისა, უზნეობა იმისი ასე თუ ისე ბჭუებას ოჯახობას, ამბობს და მიწისათნ ასწორების იმისაო. არც ვაბრეილ და არც ელიზბარ არ იყოს ისეთი ღარიბი, რომ ეს მათი ხელ-მოკლეობა ყოფილიყო მიზეზი მათის ოჯახის დაღუპვა-დაქვევისა. მხოლოდ, როგორც ზევით დავინახეთ, ცოლის უერთგულობის წყალობით ჯერ ვაბრეილა თავისი შეიღებით დაიხოცნენ და თით ტასო მათხივარი გახდა, მერე ელიზბარს იმვე გარემოებამ ადამიანის (და მერე ცოლის) სისხლში გაასერეინა ხელი ბ აბა, ეს რა სულისა და გულის სიმშვიდეს მიაჩიებდა კაცს, რომ მისი ოჯახი არ დაღუპულიყო! ეგ ყველა კარგი და პატონანი. ჩვენც უსაბუთოდ არა ვეჯვრება, რა ყრის სიწმინდის შეღახვა-შეზილწვას შედეგად არა იშეითად მოჰყვება მთლად

ცეცხლის გაქრობა ამ კერაზე, მაგრამ ერთი ეკითხნით, რად გახდენ ღირსნი ამისთანა ბედისა საბრავო გარბილი და ელიზბარა? ჩა ჩაიდინეს იმათ იმისთანა, რომ ასე უღმერთოდ ისჯებიან ოჯახებით ბედისაგან. ჩვენის ჰაზრით ბევრი არა-ფერი... მაკრა.. თავი და თავი დანაშაულობა, რომელიც ჩაიდინეს ამ მოთხრობათა ორთავე ფაქი-კვირებმა იმაში მდგომარეობს, ავტორის ჰაზრით, რომ იმათ ხანში შესულით 40,45 წწ. გლენ-კატებმა შეირათეს ახალგაზდა 13—17 წწ. ლამაზი გოგონები. წლებიდანებათა დიდი განსხვავება, ხანში შესულთა და სულ ახალგაზდათა, მერე უსიყვარულოთ შეკავშირება (უსიყვარულო შეკავშირება უხანგარშოს არ წინაეს), მართალია, ხშირად ბევრს უსიამოვნებას ჰბადებს ოჯახში და არა იშვიათად ტრაგიკულადაც თავდება უკანასკნელი აქტი ასეთის ცოლ-ქმრობის კომედიისა, თუმცა მართალია ისიც უფრო ხშირად რომანებში, ვინემ ნამდვილ ცხოვრებაში. მხოლოდ როცა საქმე გლენ-კატობას შეეხება, როცა გლენ-კატობის შესახებ ესაჯიოთ და ელაპარაკობთ, ვგ მოვლენა არც მაგდენად ხშირი და არც მაგდენად ხელ-ჩასაქული მიზეზი უნდა იყოს გლენთა ურთიერთობისა და ოჯახობრივი ცხოვრების დარღვევისათვის. გლენ-კატობაში უფრო ცლი იქარს და ქმარი ცოლს ისე უფურებს, როგორც ნამდვილს მეუღლეს, რომლებიც თავთავის ალაგში თანაწროდ უნდა შეებან ოჯახობრივ უფლებში. ამიტომ როგორც საქმისა და მისი მიზნათესავენი, ისე საცოლო და მისი მოკეთენი ისეთ მეუღლესებს ეძებენ, რომლებიც გაუწყვენ ერთმანეთს ნამდვილ შეუღლებობას. ამიტომ და ზოგიერთ სხვა გარემოებათა ძალით 44 წლის მონისა ლეთისა დაწინდვა 12 წლის მშებავისა ზედა, — ეს ამისთანა შექთავეთა თუ არ შეუძლებელი, ძრიელ იშვიათი მოვლენა გახლავს. ესთქვათ თუნდა თითო-ორწოლია მაგალითი მოიძებნებოდეს ასეთი. ერთი ნაგვერი ასეთ შემთხვევათა ჩვენ შევიძლია დავსახოთ ისეთ წმინდა ქრისტიანობრივ კემიარად, სადაც ღალატის შესახებ კრიტიკის დაძვრაც ყოველად შეუძლებელი გახლავს. და თუ ერთი-ორი მაგალითი ქმრობაში ასეთის ცოლის უერთგულობისა კიდევ რომ იყოს, მერე რა? განა ცოტანი არიან ყოველ წოდებაში, გლენ-კატობაშიც რომ ერთის ხნისა, მდგომარეობისა და სიმდიდრე სილამაზისა სიყვარულით აღზნებულთა შეუღლებულთა იყვენ, მაგრამ ქალს — ელატობის ქმრობისათვის. მამ რაღა სასურავა აქ ხის ფენებზე ასეა და ამ ჰაზრის გამოსახტად ერთის შეუღლებუთაგანის ხნიერად და მეორესი მთლად ახალგაზდად დასახვა, აქ ქმრის მოლატად ცოლს ჩვენ იმდენად ბრალს არა ვსდებთ და ამიტომ მოთხრობის მორალს ფერი და იერი, ძალოვნება აკლდება. ვგ მით უფრო, რომ ეგ ხანში შესულნი ავტორის წესებით თუ უნებლიედ — ეგ სულ ერთია არა სიმპატიურ პირებად გამოჰყავს: ჯერ ერთი ეგ დაქალაქიანებულნი პირნი ყოველგვარს ქალის მოსიყვარულობას მოკლებულნი არიან, გარეგნობითაც ტლანქი, უწნა, მიუზღველნი და უსიამოვნო შეხედულებისანი. ამასთან ისინი მეტად გულ-მარტივნი, თითქმის სისულელედმე გულ-უბრაყველნი არიან.

ვირწმუნობა, რომ ასეთი გულ-მარტივი იყო, მაგალითად გაზიოლია ჩამწარადმე და მას დიდ ბედნიერებად მიანდა ასეთის ნასწავლითა და მდღარის ნათესაეების სტუმრობა, როგორადაც ითელეზობდა ს. ტვერეთში ე. მამალიმე, დავიჯეროთ ისიც, რომ მას ცოტე მამალიძის მიერ გაზუმობის ქსელისა არა გავგებოდა რა, თუმცა უკანასკნელი მთელი კვირათობთ რჩებოდა მისს სახლთ აღდგომის დღესასწაულებზე, არა გავგებოდა იმ დრომდე, სანამ მას — გაბრიელს — არ გადაეღო მისგან ტასის მფენებით „უცნაური სენი.“ იქნება, მერეც არ გაუჯია... ამ სენით დაიხოკეთ ჯერ შეუთანა ვაჟი და უმცროსი ქალი და დამაზინჯებულდებ დარჩენ ტასა და უფერისი შეილი. თითონი გაბრიელამაც თქვენი ჭირი წაილი. ასე მოხდევს ამ უხანგარს სენს სიყვდილი; თუ სხვა როგვებ, ამაზე პასუხს ეერ მოგცემთ, რადან ექიმე არ გახლავართ; ისე კი გვეწყინა, რომ მთავარი მიზეზი ამ უცნაურის სენისა ასე თუ ისე ცოცხალი არის, ზოლი უდანაშაულონი კი განსიყნენებ წილას შინა აბრაამისსა. მაგრამ რა ჭქმნას ბუღეტრისტმა, თუ ცხოვრებაში ჭირი მართაილას სჭირს... მთელს ამ მოთხრობაში ჩვენ საუცხოოვ მიგვანჩნია ყინიდან დაბრუნებულის ქალების ძალათათი (76—81)

3. გ — ა

(შემდეგი იქნება)



სამხედრო ქაოწინება

(მოთხრობა ბისოსი)

I



რ გასულა ხანი, რაც ოცნებითა ტრაქტატმა (მორიგებამ) უკვე შეუერთა ისანია ნაპოლეონის სამფლობელოს, რომ მოუახრებელმა პოლიტიკის პირებელმა ნაბიჯმა ვანაცეფრთა ყველა თვის მოულოდნელობით. საფრანგეთის ჯარი გენერალ ჟიულის მეთაურობით შევიდა ძველს კასტილიაში და ოსტატობით აიღო ბარკელონის სიმაგრე. შემდეგ იმ განძრახებით, რომ ვითარი პორტუგა-

ლიაში მომავლობენ და გიბრალტარის დაპყრობა სურდესთ, დაიპყრეს ისანელთა ყველა სიმაგრები. მერე დაიწყო ბაიონის კამედია. მოხუტეს კარლოს IV შეპირდენ მფარველობას და ბოლოს ხელი მოაწერინეს ტახტის უარყოფაზე. პარილიში 1808 წელს ნაპოლეონმა, რომელსაც ვადაწყვეტილი ჰქონდა ისანის დამოხება, ვაგზუნა ვალიადოლიდისაკენ გენერალი დიუბონი ოთხმოცი-ათასი კაცით და თან გააყოლა მონსენის კორპუსი; გენერალს დე უგესს უბძანეს, დაეჭირა კატალონია; ბესსიერი უნდა მისულყოლი ბიზანსაზე და მიუხატო კი ვაიგზუნა მდღარეში ორს მათს აჯანყებულთა დასამყოღებლად. როცა მან ნახა აქ უწყალოდ შეგუსყრილი საფრანგ-

გეთის მხედრობა, მხოლოდ მაშინ დარწმუნდა, რა გაჭირვება მიადგებოდა მათ ისპანიელებისგან.

მოიგია რა ცნობა მადრიდის აჯანყებაზე, სკვილის ორქვამ (უმაღლესმა მართველობამ) გამოუცხადა ომის საფრანგეთსა და ნაპოლეონს; პროვიციები აჯანყდნენ და ჯარის უფროსებს კი, რომელთაც ერთი-მეორის წინააღმდეგი ბრძანებანი მისილიადათ, ეჭვად გავიდა, როგორ ემოქმედნათ იმ ერის წინააღმდეგ, რომელიც უნდა დემარცხებინათ, მაგრამ რომელთანიც ყველაზე მეტად სიფრთხილედ მართებდათ.

ესაღიდა, საფრანგეთის ჯარი ევრაფერს სანუგეზო მდგომარეობაში იქნებოდა ამ უცხოეთსა და მურის-მამიბელს ესპანელებს შორის; მათთვის გასჭირდა სურსათის მოპოვება და ადგილობრივი მთავრობასთან მოირიგება. სალდათები იძულებულნი გახდნენ ზოგჯერ ძალით მოეპოვებინათ სურსათი და იწყეს მტკობრებლების რბევა; რასაც ავიტყვი გულ-გროლია შემყურებდნენ, რადგან ილიდი ნაკლებ ბოძა იყო სურსათისა. ხმარი შემთხვევა იყო, რომ სალაშქრო ქებაში საიდგანლად განზღებოდა ქათამი, ან შამიფრზე იწოდა ძროხის ხორცი და სახმედრო რიგის დასცელები ყურადღებასაც არ აქცეოდნენ, რომ ეს მიდღარი სადილი სულ ხაზხის დარბევად იყო მოპოებული.

ამ ხანში გენერალ ბესსიერის რამდენსამე აღივას გამოარჯებამ განამტყია ფრანგების მფლობელობა ნავარაში, ბისკაიაში და ძველს კასტილიაში. რამდენიმე დღივითა დაბინავებული იყო შისს უმთავრესს კორპუსის უკანა ჯართან და ერთი მთავანიტი, როგვადის გენერლის მეთაურობით დაბანაკებული იყო პატარა მდინარის ნაპირებზე, მცირე ქალაქის ღერძის მახლობლად.

ამ დროს გენერალს მძინება მოუვიდა უმთავრესს შტაბისგან, გამოეცალა ადგილი (პოხიცია) და მანაც იმავე დილას დაიწმინდა ალლუში.

იმ წამში, როცა ის რაზმის წინ იღვდა და ელპარაკებოდა ავიტყვის ჯარის სააღმლოდ მზადების ლოდინში, უცნაურმა შემთხვევამ შესწყვიტა სამხედრო მზადება. გაშლილს მინდორზე გამოჩნდა ახალგაზდა ქალი. მან სწრაფად მოუფიქრა ჯარის კაცთა რაზმს, თამადა მიუხაზოვდა უფიარების ვუნდს და ინსტიტუტურად გაჩერდა გენერლის წინ, რადგან არ იცოდა მათის ჩინების გარეგანა.

ის დაეშვა მის წინ მიხვლებზე. მოლოცვლივით დიკრიფა ვაგლო-ხელი, მაგრამ მაინც მდლიდურად ხმალოლა წარმოსთქვა ეს ერთი სიტყვა:

— მართლ. მსაჯულუნება!

ცეცხვობდა, ეს ფრანგულად წარმოთქმული სიტყვა, ახლად შესწავლილი ჰქონდა.

ისპანელ ქალის დანაწამ მღიერი შთაბეჭდილება მოახდინა იქ მაყურებლებზე, ისეთი გასაკვირვებელი ლამაზი იყო ის; მისი თვალთაში, მიხარამოხარაში და სახის გამომეტყულებაში იხატებოდა მთელი დრამა. ავიტყვის გაეკრებოდა და მათი აღტაცება ერთმანეთში ორულა, როცა შეეჩივრის ქალს შესცქეროდნენ, და, თუმცა სულითა და გულით ესწრაფებოდნენ საქმის შინაარსის გაგებას, მაგრამ წესრიგის დაცვის პატრისციმისათვის ხმას არ იღებდნენ.

— რას თხოვლობთ?— ცოტა მკაცრად ჰქითხა გენერალმა და მოჰკიდა ხელი, რომ ამდგარიყო.

— მართლ. მსაჯულუნება! — განიძვირა მან პირველისად სიტყვიც, უყებდა რა არა მის კითხვაზე, რომელიც არ ესმოდა, არამედ თავის აზრზე.

— რაშია საქმე? — განაგრძო გენერალმა მოუთმენლობით. — ვის უჩივით? ლაპარაკობთ თუ არა ფრანგულად?

ქალი მიუხედა, სიტყვებს კი არა, მათს აზრს და შემოხედა გენერალს თავის ღიღრონის მიმხედველი თვალბით; შემდეგ ათვალდინა ავიტყვის გუნდი, თითქოს ეჭმებდა ვისზე, ვისთვისაც უნდა ეთქვა მოსვლის მიზეზი.

— მე, როგორც ვატყობ, ჩვენ დიდხანს უნდა ვილაპარაკოთ ერთმანეთის გაუგებრად. — უთხრა გენერალმა იმავე სწრაფის კილოთი და მოუბრუნდა ავიტყვის: — ყმაწვილობა, ეს შეუძლია თქვენ მისპანიურ ენაზე თარჯიმანობა?

ყმაწვილი ადიუტანტი წამოდგა წინ.

— ჰქითხე, რა უნდა? მართალია მტრის ქვეყანაში ვართ, მაგრამ არ ფიქრობ, ეს დედაკაცი თვალთ-მაცქობდეს.

როგორც კი მიუახლოვდა ახალგაზდა ავიტყვი, ქალი მიხედა მის მოწვევის მიზეზს. სწრაფად მიიწია მისკენ მიიზრუნა თავის მჭერ-მეტყველი სახე, რომელსაც შეხვდა ყმაწვილი კაცის ცუხლმგზნებარე თვალბით.

— ქალბატონო, — მდბოლად უთხრა ისპანიურად ადიუტანტმა, — გენერალმა მიბძანა მოისმინო თქვენი საჩივარი და გადავსცემ მას თქვენი სიტყვები.

სამშობლო ენის გაგონებზე უცნობის ქალის ლამაზს სახეს სთამოვნება დაეცოდა. მან იწყა ამბავი, რომლის ნამდვილათ გადმოცემა შეუძლებელია, რადგან ლაპარაკს ხედ-ერთგებოდა სახის მოძრაობის სიტუტურად, მჭერ-მეტყველთა მხარა-მოხარა და თვალბით ელვარება, რომელიც მეტად იტაცებდა და ხიზლოდა ყველას, ვინც იქ იმ დროს დესწრო. აი, საქმე რაში იყო.

პირველად რომ ჯარები შევიდა ამ მხარეში, მხედართ მთავრები ირჩედნენ დასაბანაკებლად ქალაქ-გარე ადგილებს, რომ ავიტყვითი ხალხთან უსიამოვნება, ავიტყვითი ათასი მფოთი და საჩივრები. მივინა ასეთს განაკრავლებას თავისი წუნტი ჰქონდა. მინდორებში დაბანაკებული სალდათები, მოკლებული იყვნენ საჭმელ-სამსუქელსა და ამის გამო შეეჩივრენ მახლობელ სოფლების და ციხე-დარბაზების რბევისა.

ადლუმის წინა დღით ზოგი გაიძვირა ჰაბუტი ჯარის კაცები, უმეტესად ახლად გამოყვანილი და ისპანიაში გამოგზავნილი, ვეგმზავრენ დასარბევად და მწიერ ერის ძველს ციხე-დაბაზს, შეიდი ეგრისის სიმორებზე ბანაკიდან. საყურადღებო ის იყო, რომ ამ ლაშქრობაში მონაწილეობას იღებდა ერთი ავიტყვიც, რაც ჯერ არასდეს არ მოხმდარიყო. გაიძვირებმა მოლოპარასის, საიდლოთო შეწებათ ყოველივე საქმე, ჩინის მიუხედავად! ავიტყვისა და სალდათებს შორის მგვარობის მოსპობა შეუძლებელი იყო, რადგან გუშინდელს სალდათს, დღეს

აფიკრად გამხდარს, არ შეეძლო ასე უცებ თავის ჩვეულებათა და ამხანაგთა დანიშნულება. მოხდა რომ დამწამე პოლბაროიკიკი ახალი წარდგენილი ყოფილიყო ამ ჩინზე და დევტოგებინათ იმავე პოლკში. აქ უნდა დავსებინოთ, რომ ის იყო გენერალი (იტალიელი) და არა ფრანგი; იმ დროში ბევრი უცხოელები მიდიოდნენ საფრანგეთის ჯარში, ღიდებინათ ვატაგებულნი, და ყმაწვილი იტალიელიც, ეს ფიცი და უგუნური, იმ ხალხთა რიცხეს ეკუთვნოდა, რომელთაც სითამავე სიმამაცეთ მიიჩნდნენ და გართობა—გამბედობად.

საკვამდელო ციხე-დარბაზი ეკუთვნოდა მოხუცს გიდალგოს (ისხანელი ახნაურის), თითქმის ბრმას; ის ცხოვრებდა ამ დარბაზში თავის ერთის ქალითა და რამდენიმე მისამახურით. ეგრეთაა ბრბოს ედვილებოდა ამ ციხის აღება და ამიტომ ჯერ სანოვაგეს ძებნას შეუდგენ. მაკრამ გამოლაშქრების პირველსავე ხმაურობაზედ, რასაც ფრანგები ომურჯობად რაცხდნენ, მოხუცმა კასტელიელმა შეწყარა მსახურები და დაიწყო ციხე დარბაზის დაცვა. შეიქნა ბრძოლა, აღზნებულნი ერთის მხრით გროგნული მძლეობარებით და მეორეს მხრით თავ-მოყვარობით. მოულოდნელ წინააღმდეგობით ვაბრაზებულნი მარბილნი ბეჯითად ეკეთენ მათ და მოხუცმა გიდალგომ იმსხვერპლა რა ერთი ფრანგი, თითონაც დაუტო მკვდარი. შემდეგ ამისა ჩხუბის გავრძელება შეუძლებელი იყო; მაკრამ ყველაზე წინ საჭირო იყო, ეს შემთხვევა როგორმე დაეფარათ მხედართ მთავრებისაგან, რომელთაც არაფერად მოსწონდათ ამ გვარი ქტევა. ამ განზრახვით ფრანგებმა ყველა ისხანელი დაკეტეს ერთს მტკიცე ოთახში და გამარჯვებით დაბრმავებულებმა მოუყარეს თავი სანოვაგეს და გააწყვეს მშვენიერად ეახსნა დარბაზის ერთს ოთახში; ოთახს ანათებდა, რაც კი დარბაზის სანთლები მოიძებნებოდა. ავსჯებია მოუსხდნენ სუფრას და ძალით დაიწვიეს ვახშაზე მოხუც გიდალგოს ახალგაზდა ქალი, რომლის შეწვიერებაც ხბოლადე ყველას ზედ—მეტმა ლეინომ მალე გააბრუა ისედაც სუბუტი თავები ეახშიმ გადაიქცა გარყენილთა ნადიმა; გონება არეულმა იტალიელმა დაიეწყო ყოველივე ქვეყანაზე, ისხანელის ქალის თვალ-წამტაც სილამაშეს გარდა და ჩაიდინა ბოროტება, რომელიც არცხენის არა მსხვერპლს, არამედ დამწამავეს...

ამას შემდეგ მარბილთა დაკეტეს დარბაზის ყველა კარები და სისწრაფით ვაეჩქარენ ბანაკისკენ, რადგან ფიქრობდნენ, რომ ჩქარი გაცლა დაიფარავდა მათ სასაგულისხმავს.

აი, ეს საშინელი აღსარება წარმოსთქვა ახალგაზდა ქალმა ამაყად და იმ დროს, როცა ადიუტანტი ამდევრით ვადასცემდა მის სიტყვებს გენერალს, ქალი თვალს ადევნებდა მის სახეს და წინდებოდა, ესმოდარა ნაამბობის თარგმანი, რომელიც მან უაჰო მტკიცედ და თითქმის აუღლებებლად.

— რომელია ის ფილიდი? — შეგვიყარა მყის ბრაზმარევიტ გენერალმა, — და მერე ვინა? აფიკერი! უნდა გამოეტყუდე, არ მოგვიღებ ამასი დიად, აქ სწორედ საჭიროა მართლ-მსაჯულება და მართლ-სა-

ჯულება უუსასტიკესი. არ იცნობს ეს ქალი დამწამევეს?

— სახეზე ვიციობ, — მიუჯო ქალმა.

— ამ შემთხვევაში მე ეუბრძანებ თქვენთვის ცხენი მოიყვანონ, — უთხრა მას გენერალმა: — ჩვენ ერთად დავივლით რაზმებს და თქვენ მანახეთ დამწამევი.

იმ წამსვე გააჩინეს ცხენი, ლამაზი მარდათ მოახტა მას და ცხენოსნები დაიძრენ გამწკრივებული რაზმებისაკენ.

ვისაც კი ვაგვონა ქალის ამბავი, ყველა ბნელს მოლოდინს მოეცო: არ იცოდნენ, რითი დასრულდებოდა ეს ღრამა; ჯარის კაცნი ვაოცებით შესტკეროდნენ მათს დამთავლოიერებელს ამაზონკას.

ის პოლკი, რომელსაც მარბილნი ეკუთვნოდნენ, დღეიწის ბოლოში იყო და ეგრეინ გააფრთხილა გენერალი. ყოველს შემთხვევაში დამალვა შეუძლებელი იყო. ქალმა ანახდევულად შეაყენა ცხენი; მისი თვალები, მუ ღომის თვალების მკავსად, ხარბად დასატერდა ახალგაზდა პირ-მკრთალს კაცს და ნიშნება კი ცხადდ ღალადდბდა: — აი ის!

— ჰოა! — წარმოსთქვა გენერალმა ქმაყოფილების კილოთ, ინუგეშა რა მითი მაინც, რომ დამწამევე ეწინაა არ აღმოჩნდა.

უფროსის ბრძანებით დამწამევე გამოვიდა წინ.

— რა სასჯელს ითხოვთ თქვენ ამ კაცისათვის? — ჰკითხა ქალს გენერალმა და თვალთ აარიდა იტალიელს.

— მე მსურს, რომ შემიერთოს მან, — მიუჯო ქალმა მტკიცედ და ხმა-მალა.

ამ მოულოდნელ განაჩენის ვაგონებაზე გენერალმა ვაოცებით და უნდად შეხედა ლამაზს, მაგრამ, შენიშნა რა მისს თვალებში უღმობეული სიმკაცრე, დარწმუნდა, რომ მას შეეძლო შურის-გება და უთხრა:

— თანახმა ვარ. მხოლოდ თქვენ აქავე და ამ წამს უნდა დაიწყოთ ჯვარი. მე მიინდა მოწმად დავსწროთ. ვაგზნეთ მხოლოდელ უდაბნოში, ბერი, ან მდღეელი მოაყვანინეთ, რომ ყოველივე რაც შეიძლება საჩქაროდ მზად იყვეს.

რამოდენიმე ცხენოსანი ვაპქანდა მახლობელს უდაბნოში და გენერალმა ვაათავა პირველი ალღუმი. ნახევარ საათის უკან ბანაკში მოვიდა უდაბნოს წინამძღვარი.

— შეკიძლიათ თქვენ ჩქარი ჯვარის-წერა და რომ ქორწინება იქნას კანონიერი და ქეშმარიტი? — ჰკითხა გენერალმა.

— ქორწინება ქეშმარიტია მათთვის, ვისაც ეკლესიის საიდუმლოებანი სწამს, მიუჯო ბერმა, ცოტა ათრთოღებული ხმით.

— მაშინ ვთქვამ რომ წამსვე მომზადება. განმარტება საჭირო არ არის. აი, სასძლო და სასიძო.

ისხანელი ქალი და იტალიელი კაცი ისე მღუპრბით და, დაშვიდებით იღვენ ერთმანეთის გვერდით, თითქო მათ სრულიად არ ეცებოდათ ეს საქმე.

დაიწყო ცერემონია, საოცარი, მაგრამ ღიდებულნი, სახმედრო ბანაკში აუკრებენ გუნდას და სან-

თლების ნაცვლად რვა ათას ხიშტებს შორის. მეფე-დედოფალი დამოკიდებული იყვნენ ბერის წინ, რომელიც დამოუკიდებელი უკეთხვად მათ ლოცვებს და დასარულა ჩვეულებრივის სიტყვებით:

— სახელითა ღვთისათა შეგულდებნებით თქვენ უკუნიით უკუნიასამდე!

გენერალი ისე დინჯად შესტკეროდა ამ ცერემონიას, როგორც დანაშაულის სიკვდილს; ახალ-გაზადა აფიცრები კი, რომელთაც არ ესმოდათ ისპანელ ქალის განზრახვა, აღტაცებულნი იყვნენ მის სილამაზით და შურდათ იტალიელის ბედნიერება, რომელმაც სსახელის ნაცვლად ასეთი საუცხოო ჯილდო მიიღო.

— გაათავე ყოველივე? — ჰკითხა გენერალმა, როცა ბერი დაჩუმდა.

მან დამტკიცებით ანიშნა:

— ამ შემთხვევაში თქვენ თავისუფალი ხართ და შეგიძლიათ წახვიდეთ—უთხრა ბერს გენერალმა და მოუბრუნდა გენერალს ყმაწვილს: — აფიცრი, რომელმაც წამიღო თავის სახელი ამ გვარის საქციელით, შეუძლებელია დარჩეს საფრანგეთის ჯარში. მე თქვენ გრიტებთ პოლიციად და, თუ სიკვდილით არ გსჯიან, ეს იმის პატიუცემისათვის, რომელმაც ისურვა თქვენი ცოლობა. წადით და არ დამენახათ!.. ყმაწვილებო! — მოუბრუნდა ის სხვა აფიცრებს: — იმედი მაქვს, რომ პირველი და უკანასკნელი იქნება ჩემგან ამ გვარი მართლ-მსაჯულთა.

ქალმა იხიბა გადათარგმნათ მისთვის გენერალის სიტყვები და როცა გაიგო, რომ მისი ქმარი გამორჩეული პოლიციად და სრულიად მას ეყუთნის, შეგვიძირა რაღაც ევლურ სიხარულის აღმოჩენილებით:

— გმადლობთ, გენერალი! მე ვშიშობდი, ვაი თუ არ მოგვცათ ის ჩემთვის. შეიძლება ის მოეკლათ ოპოზი.

ცერემონიამ ვერაფერი გავლენა ვერ იქონია ახალ გაზადა იტალიელზე. ის ამ დროს ანდრიას უფრო ემსახურებოდა, ვინც კაცს. უფროსის ზიზღით მკაცრმა სიტყვებამაც ვერ შესძრა საზრდაო გმწველი, იმას თე-ზარი დასცა ამ შემთხვევამ. ის მდუმარებით გაჰყვა უკან თავის ცოლს, რომელმაც ისეთი სახით კი შემოხვდა გენერალს გამოთხოვებისას, რომ გენერალი შეკრთა.

— საოცარი ქალია! — შეგვიძირა მან მდებრულის გულ-ახდობლივით. — გამოეტყუდები, სწორედ არ მინდა ვიყო იმის ქმრის ადვალის. მის შემოხვევა — გულში ხანჯალია; ეტყობა, ხასიათითაც მტკიცე უნდა იყოს... ამასობაში ჩვენ ბერი დრო დეკარავთ, ყმაწვილებო, ამ შემთხვევით. ჩქარა საქმეზე და გახშირება ახალ-გაზადა ცოლ-ქმარი მდუმარებით მიდიოდა ტრიალს მინდორზე. გენერალი ცოტ

ცოტათი გამოერკვა და მოგონა, რაც შეემთხვა შედეგი, რასაკვირველია, მოულოდნელი იყო; მის ნაცვლად, რომ საქმე დაბოლოებულიყო სასამართლოთა და სიკვდილით, ის ქმარი განხა ყმაწვილის კეთილ-შობილის, მდიდარის ქალისა, რომლის სილამაზებაც ძლიერი შთაბეჭდილება იქონია მასზე და ვისი მოგონებაც მთელს დღესასწაულად მას. ეს განსაკვირვებელი სილამაზე აღუვებდა და გრძობდა, რომ ამ ქალმა აამღერია მთელი მისი არსებობა. მაგრამ რამ აიძულა ქალი იმ კაცის ცოლი გამხდარიყო, ვინაც შეურაცხყო და იქნება მამაც მოუკლა? იტალიელი არ ეძიებდა ამის გამოცნობას; ის ფიქრობდა, თუ როგორ დამისახუროს ლამაზისაგან მოტყუება, როგორ მოაღობოს მისი გული მონანებით; სიყვარულით და ერთგულებით. ეს სრულებით საძნელოდ არ მიანდა მას, განსაკუთრებით ჯვარის წერის უკან; ის მისდევდა თავის ცოლს, რომელთანაც ვერ გაეცდებოდა ლაბირაკი და ოცნებობდა ბედნიერებაზე.

ამ ნაირად ისინი შევიდნენ ციხე-დარბაზში, სადაც სამარის სიჩუმე სუფევდა. მოსამსახურეები ყველა გაპარულიყვნენ: ზოგი მორიდდებოდა დარბაზის შიშისაგან და ზოგიც, რომ ასდენდნენ ამ არეულ სახლის მთავარ-მთავარებს ჯაფას მართლაც, ამ აკლებ-დარბაზის კეალი ყველაფერს დასწინდოდა და მზის სხივებზე კიდევ უფრო მწუხარედ იხედებოდა.

ყმაწვილი კაცის გული მოკუეშმა ამ დარბაზის დანახვაზე სინდისის ქენჯნამ. მაგრამ შარიკთა ასე ერტეა მის ცოლს — შეუფერებელი მიდიოდა წინ და გაჩერდა ავაზაკების სავაზაში ხალაში. აქ ის ზიზღით მოუბრუნდა მას, თითქოს ნიღაბი ჩამოიხსნა, და უთხრა ისპანურად, რადგან იცოდა რომ მას ესმოდა ეს ენა:

— თქვენ მოჰკალით მამა ჩემი, გამაპატიურეთ მე — და მე კი ცოლი ვარ თქვენი. თქვენ მომისპეთ მე ოჯახი — მე კი გაცუთენ თქვენ და მძავზართ. მე საუკუნოდ შემოგიერთეთ ჩემთან მისთვის, რომ მინდა შური ვიძიო. დიდა, მე მძავზართ თქვენ, თქვენ კი გიყვარათ მე, გიყვარათ მთელის თქვენის ძალ-ღონით და ვერაფერს ჩემგან ვერ მიიღებთ ვერაფერს, სიძულელით მგებს. თქვენ მიჭედილი ხართ ცოცხალი გვაზე და მე ვიკოცლებო მხოლოდ შურის საძიებლად მე თქვენ მიიხილეთ და კარგად ვიკნობთ. თქვენ დაიწყეთ პატიოსნება, ჩაიჭრით საზიზღრებაში და ესაა, რომ გაკეშირებთ ჩემთან. თქვენ კიდევ უფრო შეგიყვარდებით, როცა გავიგებთ, რომ ჩემგან ცივი უარის მგებს ვერაფერს ვიღრისებთ; და ტანჯვა მხოლოდ გააძლიერებს თქვენს სიყვარულს. აი, ჩემი ცხოვრება, ჩემი ცოლ-ქმრული ბედნიერება! მე თქვენი არ მინდია მისთვის, რომ ჩემს მხარეზეა ნება და შურისგება.

(შედეგი იქნება)

დონ-კალო

სახეშარღ განსართობი

ივანია ზე გოჯასზარ

გოჯასზარ. როგორ არის საქმე, ივანია?

ივანია. კუდათ შენ მოუტყვე ჩემს თავს:

თითი არ იყო ძმარო,
შიგ ჩაისხეს წყალიო.

გოჯასზარ. რაზე ამბობ მაგას, შე უხიმერო-ნის** ფილოსოფოსო, ივანია, რომ ცრუბენტელოზა გამოჩნით. სიცრუე სიცრუეს ჰქვია, მარა ამისთანა სიცრუე დმერთმა ჩემ მტერს გაგონოს... მისე-ლიათ თუ არა იქნეი გავნეთი, ერთი ამბავი და ვი-ევალაზი ოლტეხიათ! ისეთი რუზრუზი, ტირილი და თავში ტყევა მომხდარა, რომ დედა შეიღს ველარ იცნობდა თურმე!



გოჯასზარ

ივანია

გოჯასზარ ერთი მითხარი რაში ყოფილა საქმე? ივანია. ეს არის ახლა მომივიდა წიგნი სამტრედიდან. თუ კაცი ვარ ამ მინუტში წაგვიტოხამ.

გოჯასზარ. წაიკითხე, ივანია, წაიკითხე.

ივანია. დიღო კილაოზო, ივანია. ვიცით და შეგვიგნია, რომ ჩვენში იმერეთისკენ და იქნება მადედაც თქვენი ორკოფევი

ლაპარაკს დიდი პატივი აქვს თავზე დაკისებული და ამიტომ გთხოვთ ეს ამბავი ყველგან მოფინოთ. ერთ დღიურ გაზნეთში, (თქვენ კი ციით იმ გაზნეთის სახელი ღჩვენებულ ბიკ სურთი მიხვლენბანი), ამ დღებში ერთი ყარაზანიოლი* ცრუბენტელოზა გამოუშვეს. თუ მართალი დევილიათ მაგ დალოკვილებს, დღევამოშეებით მაინც გამოუშვან, რომ ტყუილი არ გამოუვიდესთ და კითხვა არ შეაძლოან. ჩვენებურებს. ს. საქილაოს გახლდით იმ დროს, როდესაც იგი გაზნეთი მოვიდა: კორძაია, ასათიანებმა და ნანიშვილებმა კილამ დამახჩჩეს, ჭურნალ-გაზნეთებზე რო ჩამოუტდელაპარაკი. გასწით, დეიკარგეთ თქვე ცრუბენტემ-ბოგო და მომჩინეს ხელში იგი გაზნეთი, რომელ-

შიდაც ამისთანა ცოცხალი ტყუილი ეწერა. თქვენი სიმართლე ამაში ატყვი, რომ ცოცხალ კაცს ასაბია*) კარს მოაყენეთო. მე ჩამომიშვედა რა, კბილებს კრატუნით ვისხენებდი ცრუბენტელო მოაშვებს. მართლაც და ამ ტყუილმა დიდი საოდავობა მოაჩინა: „ქონა ლამ ორი შვიგარი მიომწყყარა ცეცხლში და გამოიწვენო. ერთს პატროსანს მდიდარს ვაჭარს ორივე ფხე-

ბი მაშინამ მოწყყეტო და მამა-პაპისკენ ვაგზავნაო“. გიოგეს თუ არა ეს ამბავი, შეგირდების დღ-მამამ— კინალამ თავი მოკლა. იმ პატიეცემულ ვაჭარს, რომელოც დღეს ტანთელოდ არის, ვითამ ბუზიც თავზე არ აფერინოდეს, ყოველ კოთხიდან მოტირალები და მოზარეები მოადგენ კარზე. შემოიკრა ამ კაცმა თავში ხელი: წაგნდი, კაკალი კაციო, ამდონ ასაბიას ორი ძროხაც არ ეყოფათო. ვინ გამოშვარა ყელი, ვინ მიხუმარა ავი საჯაყიო?... დიდი მიზონენელი ვართ, ბატონო ივანია, იქნება მიგევაზნოთ იმ გაზნეთის რედაქტორთან, ან მის მოუჩეთან, გაზნეთი რომ აბარია, მეორეთ აღარ გვაკადროს ამისთანა საჯაყი სინცრუე, თვარა უსისხლის-სამართლოთ ვერც გაზნეთის რედაქტორი და ვერც მისი მოუჩეთი ვერ გადაგვიჩებიათო. ამა-

გწერ იმ პატიეცემული ვაჭარისა და მისი მოკეთების ხეწნით, რადგან ძალიან დაზარალებული შეიქნენ ცალკე ასაბიას ხარჯით და ცალკე მტერ-მოყრის თმების გაწეით და მათი კვილჩხივლით. ძალიან გებეწევიან ისინი, რომ ეს ამბავი გამოუშვათ თქვენ ესახუმარო გასართობში*, რომ დაზარალებულებს ამით მაინც გული დაუღბესთ და მოეფაროსთ. თქვენი შორხილი კუდაზნიკა

გოჯასზარ. მართლაც და ოლოლო მაგისთანა სიცრუესა. ნეტავ იქ მაინც ეყოფილიყუე, ერთი კარგი იმერული ბეკის მონათალი მეც მერგებოდა.

*სასაბიას იმერეთში მოტირალების გროვის ეძახიან.

ივანია.

რედაქტორ-გამომცემელი ახ. თ.-წუხოთასის.

** უხიმერიონს ძველად იმ შხარეს ჭუთისისას ეძახიოდენ, სადაც ბაგრატიის ტაძრის ნანგრევი იყო. ივანია.